

Дніпропетровський державний аграрний університет

На правах рукопису

Москаленко Анатолій Михайлович

УДК 631.16 : 631.4.004.12

**Формування собівартості
сільськогосподарської продукції при
виробництві на землях різної якості**

(на матеріалах колективних господарств Харківської та Чернігівської областей)

Спеціальність 08.07.02 - економіка сільського господарства і АПК

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Дніпропетровськ - 1995

Роботу виконано на кафедрі економіки сільського господарства Харківського державного аграрного університету імені В. В. Докучаєва.

Науковий керівник - кандидат економічних наук, професор
ШИЯН Віктор Йосипович

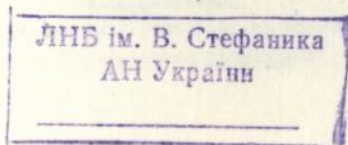
Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент Української екологічної академії наук КУЗНЕЦОВ
Олексій Іванович,
кандидат економічних наук, старший
науковий співробітник ФЕДОРОВ
Микола Миколайович

Провідна організація - Інститут економіки Національної академії наук

Захист дисертації відбудеться "11" травня 1995 р.
о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
К 03.03.02 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук в Дніпропетровському державному аграрному університеті за адресою: 320600, Дніпропетровськ-27, вул. Ворошилова, 25 (корпус I, ауд. 228).

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Дніпропетровського державного аграрного університету.

Автореферат розіслано "7" квітня 1995 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої
ради, доцент

Макаренко П. М.

ЛННБ України ім. В. Степаніка

00754658 (Z)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний етап розбудови України як суверенної демократичної держави характеризується глибокими соціально-економічними перетвореннями в аграрно-промисловому комплексі, однією з центральних ланок яких є земельна реформа. Провідну роль в земельній реформі відіграє механізм платного землекористування. В зв'язку з цим особливого значення набуває кількісна оцінка величини диференціальних прибутків, одержуваних на землях різної родючості. Ця проблема безпосередньо пов'язана з формуванням собівартості сільськогосподарської продукції на таких землях. В цілому рента проблематика дуже широко представлена в літературі. Різним аспектам визначення рентних прибутків присвячені праці Л.М.Анічина, В.Р.Боева, А.М.Смельянова, В.Ф.Брмакова, А.А.Калнінша, А.А.Капітонова, В.І.Кудінова, І.І.Лукінова, О.М.Оніщенко, Б.Й.Пасхавера, Д.Г.Полуляха, С.А.Сагайдака, Л.С.Сьоміна, В.Й.Шияна та інших вчених-економістів. Питання окупності затрат на землях різної родючості найбільш глибоко досліджені М.Л.Бронштейном, Ф.Я.Гаврилюком і М.М.Федоровим. Невелика кількість подібних досліджень пов'язана і з міркуванням, що при переході до ринку собівартість втрачає своє значення. Таку точку зору справедливо піддано обґрунтованій критиці, бо і в умовах ринкової економіки існує чітко визначена потреба у розрахунку затрат на виробництво та реалізацію продукції (Г.Хеджес, 1991). Чимало невирішених питань методологічного та методичного характеру щодо оцінки земель і визначення величини диференціальних прибутків, в тому числі рівня собівартості на землях різної якості, і з цих питань досить часто висловлюються діаметрально протилежні міркування. До того ж, як правило, не враховується та обставина, що цінність земель визначається не тільки рівнем родючості ґрунтів, а й цілим комплексом інших характеристик їх якості. Все це і обумовило вибір теми дисертації.

Мета і завдання досліджень. Мета досліджень полягала у визначенні міри впливу відмінностей в якості земель на величину собівартості с.-г. продукції з використанням розробленого нами методичного підходу при обчисленні нормальної (кадастрової) собівартості.

Відповідно до цієї мети вирішувались такі завдання:

- дослідження взаємовідносин понять "затрати виробництва" і "собівартість продукції", в т.ч. з урахуванням їх трактування в сучасній світовій літературі з питань економіки;

- вивчення тенденцій змін величини собівартості продукції в колективних господарствах Харківської області та Сосницького району Чернігівської області за 1960-1992 рр., з визначенням впливу факторів зміни величини затрат і рівня урожайності сільськогосподарських культур на динаміку показника собівартості;

- вивчення підходів до класифікації видів родючості ґрунтів, зокрема до економічної родючості;

- трактування відмінностей і взаємозв'язку категорій "бонітування ґрунтів" та "економічна оцінка земель";

- визначення зв'язку між показниками окремої та загальної оцінки земель при бонітуванні й економічній оцінці;

- вивчення впливу відмінностей в родючості ґрунтів на забезпеченість господарств ресурсами, ефективність їх використання, в т.ч. на величину собівартості продукції, а також співвідношення впливу природного й економічного факторів на собівартість продукції (на матеріалах колективних господарств Харківської області та Сосницького району Чернігівської області);

- розробка методичного підходу до визначення величини нормальної (кадастрової) собівартості по результатах бонітування ґрунтів з урахуванням питомого опору ґрунту, конфігурації поля, довжини гону, кута нахилу, кам'яності.

Предмет та об'єкт досліджень. Предмет досліджень - теоретичні та методологічні питання формування затрат виробництва, собівартості продукції й їх залежності від відмінностей в якості земель. Об'єкт досліджень - колективні господарства Харківської області (передусім 04 земельно-оціночного району) та Сосницького району Чернігівської області.

Методологія та методика досліджень. Теоретичною та методологічною базою досліджень є діалектичний метод пізнання, системний підхід до вивчення економічних явищ, законодавчі та нормативні акти владних структур країни, фундаментальні наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблем розвитку ринкової економіки та формування диференційної ренти, концепції соціально-економічних перетворень в аграрній сфері

в умовах переходу до ринкових відносин.

В дослідженнях застосовувались різноманітні методичні прийоми економічних досліджень: абстрактно-логічний, монографічний, статистичних групувань, індексний, порівнянь, графічний, структурного аналізу, кореляційно-регресійного аналізу з використанням ЕОМ. Основними джерелами інформації були річні звіти господарств, зведені звітні дані по районах та по Харківській області, матеріали бонітування ґрунтів та економічної оцінки земель, економічні довідники, положення та рекомендації науково-дослідних установ з досліджуваних питань.

Наукова новизна досліджень визначається такими результатами, одержаними в процесі досліджень:

- розкрито зміст економічної категорії "затрати виробництва" з урахуванням підходів до визначення їх величини в сучасній світовій літературі і трактування їх як затрат, які відшкодовують спожиті в процесі виробництва ресурси, а також зміст економічної категорії "собівартість продукції";

- обґрунтовано дність предмета оцінки в процесі бонітування ґрунтів та економічної оцінки земель - економічної родючості, яка знаходить свій вираз в нормальній (кадастровій) урожайності сільськогосподарських культур;

- з використанням методів математичної статистики показано наявність високої близькості зв'язку між показниками бонітування ґрунтів та економічної оцінки земель, отже необґрунтованість їх протиставлення одне одному;

- встановлено значення впливу відмінностей в якості земель на результати сільськогосподарського виробництва та зроблено висновок про необґрунтованість міркувань щодо визначальної ролі економічних факторів і втрати значення факторів природи;

- розвинуто положення про необхідність прямого зв'язку (при земельно-оціночних роботах) між бонітуванням ґрунтів та економічною оцінкою землі, причому як сполучна ланка повинна виступати нормальна (кадастрова) урожайність сільськогосподарських культур;

- розроблено й обґрунтовано методичний підхід до визначення нормальної (кадастрової) собівартості сільськогосподарських культур в залежності від величини нормальної урожайності і нормативу затрат на 1 га посіву, який (норматив) відзеркалює вплив особливостей ґрунту, розміру та конфігурації

поля, віддаленості від пунктів реалізації й інших об'єктивних факторів на величину затрат виробництва, а також вплив сучасного господарського механізму на платежі господарства.

Практичне значення результатів досліджень обумовлюється передусім тим, що запропонований в роботі методичний підхід до визначення нормальної (кадастрової) собівартості, який ґрунтується на використанні результатів бонітування ґрунтів, дозволяє розрахувати розмір диференціальних прибутків сільськогосподарських підприємств, забезпечує пряму послідовність бонітування ґрунтів та економічної оцінки земель.

Дослідження безпосередньо пов'язані з виконанням галузевої програми "Розвиток відносин власності, земельної реформи та управління в АПК на 1991-1995 рр."

Апробація роботи та впровадження результатів досліджень. Результати досліджень були включені у звіт науково-дослідної роботи лабораторії економічних досліджень ХДАУ за 1992-1994 рр. з держбюджетної теми "Розробити рекомендації щодо удосконалення оцінки диференціальних прибутків на основі показників бонітування ґрунтів" (реєстраційний номер 0194У023285).

Ряд рекомендацій, що витікають з результатів досліджень, прийняті до впровадження і використовуються в економічній роботі управлінь сільського господарства та продовольства Сахновщинського, Красноградського, Кегичівського районів Харківської області та Сосницького району Чернігівської області (довідки додаються до дисертації). Основні висновки використовуються також в учбовому процесі на кафедрі економіки сільського господарства Харківського ДАУ при викладанні курсів "Економіка сільського господарства" та "Ринковий механізм господарювання".

В березні 1993 р. на першій науково-практичній конференції молодих учених України (Інститут кукурудзи УААН, м. Дніпропетровськ) було оголошено наукову доповідь на тему "Ефективність виробництва зернових культур на землях різної родючості", яку було визнано кращою та відзначено першою премією.

Основні положення та результати досліджень були схвалені на двох семінарах спеціалістів сільського господарства, на семи науково-практичних і науково-теоретичних конференціях: республіканських науково-виробничих конференціях "Вклад молодих учених і спеціалістів в інтенсифікацію виробництва та перебудову роботи АПК" (м. Казань, 1990 р.), "Соціально-еко-

номічні передумови підвищення ефективності агропромислового виробництва в багатуокладній аграрній економіці" (м. Київ, 1991 р.), на першій науково-практичній конференції молодих учених України (м. Дніпропетровськ, 1993 р.), на чотирьох щорічних наукових конференціях професорсько-викладацького складу Харківського ДАУ (1991-1994 рр.)

Публікація результатів досліджень. Основні результати досліджень опубліковані в 11 наукових працях загальним обсягом понад два друкованих аркуші, 4 роботи знаходяться в друці.

Обсяг і структура дисертаційної роботи. Дисертація обсягом 208 сторінок машинописного тексту містить вступ, чотири розділи, висновки і пропозиції, 49 таблиць, 13 рисунків, список використаних літературних джерел з 236 найменувань.

ЗМІСТ І РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

В першому розділі "Собівартість сільськогосподарської продукції в системі господарського механізму" підкреслюється важлива роль (за будь-якої системи господарювання) собівартості виробленої продукції, а також першорядне значення управління процесом її формування. Вимога точності обчислення собівартості обумовлює необхідність уточнення теоретичних уявлень про суть даного явища в економічному житті. В літературі викладені різні визначення собівартості, обумовлені різним розумінням суті цієї категорії. До того ж висловлюється точка зору, згідно з якою собівартість розглядається не як самостійна економічна категорія, а як спосіб відзеркалення в бухгалтерській і статистичній звітності затрат виробництва. З таким твердженням не можна погодитись, але, заперечуючи його, слід з'ясувати співвідношення категорії "собівартість" в тісно пов'язаною з нею економічною категорією "затрати виробництва" (Л. Самуельсон, 1992).

Дискусія щодо суті собівартості ведеться вже майже століття. За цей час визначились вузлові проблеми, серед яких найбільш суттєві такі: а) визначення змісту поняття "затрати виробництва" та видів затрат; б) розкриття взаємозв'язку та відмінностей затрат виробництва, вартості і собівартості; в) визначення меж і кількості необхідної та додаткової праці, відповідно - необхідного та додаткового продукту.

Науковий зміст поняття "затрати виробництва" вперше почав окреслюватись в ХІІ столітті, і це пов'язане з іменем

оригінального дослідника - економіста У.Петті. Але з точки зору визначення величини затрат виробництва в їх сучасному розумінні значно більш послідовним був Ф.Кене. Поняття ж собівартості з'явилося значно пізніше і органічно пов'язане з вітчизняним поняттєвим апаратом. Вперше воно було запроваджено в науковий ужиток в 1889 р. В.Аленіциним як "вартість собі"¹, а пізніше трансформувалось у "собівартість".

В сучасній економічній літературі США та Німеччини відсутнє поняття собівартості і використовується лише поняття затрат виробництва. В дисертації обґрунтовується необхідність використання обох понять. В теоретичному плані собівартість повинна відображати величину фактичних затрат підприємства в процесі виробництва та реалізації продукції, повернення яких (затрат) необхідне для здійснення простого відтворення. Особливістю собівартості є те, що вона відображає затрати у фактично діючих цінах, в повній мірі зазнаючи впливу інфляційних процесів.

Після визначення собівартості продукції аналізуються становлення та розвиток її калькуляції, зокрема джерела сплати земельного податку.

У другому розділі "Рівень і динаміка собівартості продукції рослинництва" наводяться результати аналізу зміни досліджуваного показника за два періоди: 1960-1990 і 1991-1992 роки.

Вирівнювання динамічних рядів дало можливість визначити щорічний приріст собівартості в досліджуваних господарствах.

Аналіз собівартості продукції рослинництва по окремих господарствах виявив надзвичайно суттєве її коливання. Найбільшою вона була по кукурудзі на зерно та по соняшнику. Щодо впливу родючості ґрунтів можна стверджувати, що він був незначним, бо розмах варіації показників оцінки родючості ґрунтів, безумовно, менший за розмах варіації собівартості продукції. Це стосується господарств Харківської області. Що ж до господарств Сосницького району Чернігівської області, то природний фактор мав надзвичайно суттєвий вплив на рівень собівартості продукції в цих господарствах.

Згідно із завданням досліджень, детально аналізувалась залежність досліджуваного показника від затрат на 1 га посі-

¹Аленіцин В. Опыт расчета стоимости пшеницы, ржи, овса и ячменя в производстве и в отношении пользования сбором // Временник Центрального статистического комитета. 1889. №12.

ву та від урожайності. Вплив зміни затрат був вагомим за вплив зміни урожайності.

Принципово іншу ситуацію було відзначено при аналізі показників за конкретний період, із залученням цифрового матеріалу по сукупності господарств. В такому випадку більш вагомим стає вплив фактора урожайності, порівняно із затратами.

У третьому розділі "Вплив родючості земель на ефективність виробництва" критично проаналізовано підходи до визначення рівня родючості ґрунтів та економічної оцінки земель. Обґрунтовано наявність трьох етапів земельно-оціночних робіт: агровиробниче групування ґрунтів, бонітування, економічна оцінка.

У зв'язку з розмежуванням понять "бонітування ґрунтів" та "економічна оцінка земель", дискусійним є питання про суть і види родючості ґрунтів. В дисертації обґрунтовується виділення природної, штучної, дійсної, ефективною, економічною, диференційною, потенційною родючості. Природна родючість розглядається як продукт складної взаємодії властивостей і режимів ґрунтів, підкреслюється її обумовленість розвитком природного ґрунтоутворювального процесу без антропогенного впливу. Під дією людини на різні властивості ґрунтів вона перетворюється на дійсну родючість.

Оскільки в сільському господарстві використовуються ґрунти, піддані інтенсивному антропогенному впливу, ми не погоджуємось з нерідко висловлюваним положенням про те, що бонітування базується на обліку "якості по природній родючості"¹.

При земельно-оціночних роботах завжди виникає потреба в усереднених даних про врожаї, одержані на визначених класах земель. Саме цьому особливого значення надавав В.В. Докучаєв, відзначаючи, що поряд з дійсною середньою урожайністю слід визначати "нормальну урожайність"². Під нормальною урожайністю він розумів таку величину врожаїв, яку приносили б орні землі даної місцевості або даного ґрунтового класу при застосуванні середніх умов обробітку. В.В. Докучаєв виходив з того, що нормальна урожайність саме і відповідає тому рівневі родю-

¹Магазинщиков Т.П. Земельный кадастр. Львов: Вища шк., 1980. С.115.

²Докучаєв В.В. Избр.соч. Т.2. М.: Госсельхозиздат, 1949. С.373.

чості ґрунтів, який позначається поняттям "економічна родючість". Ефективна родючість відображає той її рівень, який складається під впливом індивідуальних особливостей ведення землеробства; цей рівень може співпадати з економічною родючістю, але може і відрізнятись від неї.

Дискусійним є питання про зміст і предмет оцінки землі. В дисертації стверджується, що предметом як бонітування ґрунтів, так і економічної оцінки земель є економічна родючість ґрунтів.

Виключне значення має облік особливостей земельної території при економічній оцінці земель, від яких істотно залежить величина затрат на вирощуванні врожаїв.

Слід виділити в окрему групу фактори, які відображають місце розташування конкретного господарства щодо транспортування вантажів. Взагалі із транспортним фактором пов'язана можливість (або неможливість) вивезення продукції, виникнення ризику через несприятливі погодні умови, псування значної кількості продукції, тощо.

Практично в усіх наукових працях минулого, присвячених бонітуванню й економічній оцінці землі, стверджувалась нерозривна єдність цих двох етапів земельно-оціночних робіт. Але фактично ця єдність виявлялась лише в тому, що як при бонітуванні ґрунтів, так і при економічній оцінці землі використовувалась одна й та ж таксономічна одиниця. В усьому іншому це були два самостійних напрямки землеоцінки.

Повертаючись безпосередньо до об'єктів досліджень зазначимо: за станом на 1.01.1994 р., серед землекористувачів сільськогосподарських угідь найбільшу питому вагу займають колективні сільськогосподарські підприємства: Харківська область - 67,7%, 04 земельно-оціночний район, за винятком Зачепилівського району Харківської області - 78,7%, Сосницький район Чернігівської області - понад 91%. Це визначило вибір колективних господарств як об'єктів нашого дослідження.

Неоднорідність ґрунтового покриву об'єктів та обумовлені цим відмінності в якості ґрунтів відбилися у результатах земельно-оціночних робіт (економічну оцінку землі було проведено в 1988 р., бонітування ґрунтів - в 1994 р.), які і використовувались нами в подальшій роботі.

Близькість оціночних показників по урожайності окремих культур і взаємозв'язок поступальної зміни чутливості окре-

мих, одних і тих же груп ґрунтів дає всі підстави прогнозувати: бали бонітування та економічної оцінки по окремих культурах будуть тісно взаємозв'язані.

З точки зору мети дослідження, особливою актуальністю відзначаються виявлені зміни собівартості в залежності від рівня якості земель. По всіх досліджуваних культурах собівартість знижувалась з підвищенням якості земель. Так, зниження собівартості в господарствах з більш родючими ґрунтами, порівняно з менш родючими, в 1992 р. досягало: по зернових - 23,6% (групувальна ознака - економічна оцінка землі по урожайності зернових), по цукрових буряках - 34,6% (бонітет), по соняшнику - 22,9% (економічна оцінка землі), по кукурудзі на зерно - 42,4% (бонітет). В господарствах Сосницького району в цьому ж році аналогічний показник досягав: по зернових - 23,0% (36,2% в 1991 р.), по картоплі - 45,2%, по льону-довгунцю - 43,9%, з економічною оцінкою землі як групувальною ознакою. Більш істотний вплив родючості ґрунтів на досліджуваний показник в господарствах Сосницького району підтверджується кореляційно-регресійним аналізом (табл. I).

I. Взаємозв'язок родючості ґрунтів і собівартості основних сільськогосподарських культур в господарствах Сосницького району (коефіцієнти парної кореляції)

Культури	1981-1985 рр.	1986-1990 рр.	1991 р.	1992 р.
Зернові	-0,836	-0,745	-0,477	-0,032
Картопля	-0,604	-0,718	-0,733	-0,461
Льон-довгунець	-0,694	-0,778	-0,731	-0,375

Четвертий розділ "Теоретичні та методичні основи визначення нормальної собівартості продукції" присвячено аналізу природних та економічних факторів формування собівартості продукції, аналізу підходів до розрахунку окупності затрат, розробці методичного підходу до визначення нормальної (кадастрової) собівартості.

Поняття "нормальна собівартість" безпосередньо пов'язане з введенням В.В. Докучаєвим в науковий ужиток поняття "нормальна урожайність". Другою складовою розрахунку нормальної собівартості виступають затрати на 1 га посіву, які приймались В.В. Докучаєвим при проведенні земельно-оціночних робіт як середні, "нормальні". Відмінністю даного показника є те,

що він формується під дією відмінностей в родючості ґрунтів та інших особливостей земель, які впливають на розмір витрат при їх обробітці, при збиранні та транспортуванні врожаю.

При розкритті змісту методичного підходу до визначення нормальної собівартості зазначається, що для цих цілей слід використовувати результати окремого бонітування ґрунтів. Враховуючи результати попередніх досліджень, якими встановлено, що оцінки як при бонітуванні, так і при економічній оцінці по урожайності культур близькі між собою, робиться висновок про недоцільність протиставлення цих двох підходів до оцінки земель. Оскільки нормативна величина урожайності може встановлюватись за різними принципами, виникає необхідність виділяти той її зріз, який пов'язаний з нормативом, що визначається за рівністю інших умов, крім відмінностей в родючості ґрунтів. Наслідуючи В.В.Докучаєва, ми використовували для даних цілей поняття нормальної урожайності.

Наступне питання пов'язане з тим, по яких культурах слід визначати рівень окупності затрат. З нашої точки зору, практично по всіх культурах. При цьому на першому етапі вистачить визначення окупності затрат продукцією в натуральному виразі, що дозволить в подальшому перейти до будь-яких варіантів визначення рентних прибутків, з використанням діючих цін.

Істотне значення має питання про величину нормативних затрат на 1 га посіву окремих культур. В сучасних умовах, коли швидко розвиваються інфляційні процеси, не може бути економічно обґрунтованим використання як нормативних таких затрат, які склалися в минулому.

На першому етапі, згідно з раніше викладеними принципами було визначено величину затрат виробництва в натуральному виразі, що дозволило перейти до визначення нормальної (кадастрової) собівартості продукції в поточних цінах на 15.04.94р. стосовно учбово-дослідного господарства "Комуніст" (табл.2).

Перше, що звертає на себе увагу, - провідна роль відмінностей в родючості ґрунтів (що позначилось на рівнях кадастрової врожайності) у формуванні відмінностей в нормальній собівартості продукції. Щодо впливу інших факторів, то при оцінці їх дії слід враховувати такі обставини.

По-перше, раніше вказані нормативи для розподілу загальної суми затрат між умовно-постійними і умовно-змінними затратами слід вважати неприйнятними. До того ж, співставлення

2. Залежність нормальної (кадастрової) собівартості I ц цукрових буряків від вологості ґрунту, класу поля та відстані до пунктів реалізації

Групи ґрунтів по питомому енерґу та по умовах виконання механізованих робіт	210*			305			420		
	Затрати на I га, тис.крб.		Собівартість I ц, тис.крб.	Затрати на I га, тис.крб.		Собівартість I ц, тис.крб.	Затрати на I га, тис.крб.		Собівартість I ц, тис.крб.
	всього	% змінних		всього	% змінних		всього	% змінних	
	Відстань до пункту реалізації 10 км								
1	10008,5	12,5	47,7	10288,9	14,8	33,7	10569,3	17,1	25,2
2	10215,7	12,8	48,6	10495,4	15,2	34,4	10775,2	17,4	25,7
3	10702,1	13,7	51,0	10983,2	15,8	36,0	11264,2	18,0	26,8
	Відстань до пункту реалізації 25 км								
1	10227,7	14,3	48,7	10687,0	18,0	35,0	11146,4	21,4	26,5
2	10434,9	14,7	49,7	10893,6	18,2	35,7	11352,3	21,5	27,0
3	10921,4	15,4	52,0	11381,3	18,8	37,3	11841,3	22,0	28,2

*Кадастрова урожайність, ц/га.

показників по всіх культурах показує, що одині (або близькі до них) нормативи в даному випадку явно не підходять. По-друге, зміни умовно-змінної частини затрат і рівня родючості ґрунтів не пропорційні. Щодо показників по всіх трьох культурах, то при наявності загальних тенденцій у відображенні дії раніше вказаних факторів є і відмінності. В першу чергу це стосується цукрових буряків, по яких питома вага змінної частини затрат в їх загальній величині значно вища, ніж по двох інших культурах. Це пов'язане із транспортними затратами на реалізацію продукції. По цій же культурі більш рельєвно виявляється дія фактору віддаленості від пунктів реалізації. Ця обставина вказує на значимість транспортного фактору в сучасних умовах. При цьому відстань до пунктів реалізації - тільки один, хоч і важливий момент у даного фактору. Не менш суттєве значення може мати стан шляхів, особливо при реалізації цукрових буряків і картоплі, оскільки імовірність бездоріжжя в період їх збирання значно більша, ніж при збиранні зернових.

Такі основні моменти відстоюваного в дисертації методичного підходу до визначення нормальної (кадастрової) собівартості сільськогосподарських культур. При створенні відповідної нормативної бази, а тим більше при автоматизації розрахунків величина такої собівартості може визначатися дуже швидко, а перерахунок можливий на будь-яку дату.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

І. Доцільно зберегти розмежування понять "затрати виробництва" та "собівартість продукції". В нашому уявленні, затрати виробництва - це затрати, пов'язані з використанням обмежених ресурсів. Вони можуть визначатися на рівні суспільства в цілому (суспільні затрати), а також на більш низьких рівнях, в тому числі на рівні підприємств. Звичайно, в цьому випадку будуть відображатись тільки ті затрати, відшкодування яких здійснює підприємство. Величина ресурсів може виражатися у вартісних, натуральних показниках, а також у повних витратах праці. Індивідуальні затрати виступають основою формування індивідуальної вартості продукту, перетвореним виразом якої є собівартість.

Собівартість виражає величину фактичних затрат підприємством в процесі виробництва та реалізації продукції, по-

вернення яких (затрат) необхідне для здійснення простого відтворення. Особливість собівартості полягає в тому, що вона відображає затрати у фактично діючих цінах, в тому числі наслідки розвитку інфляційних процесів. Через це можлива ситуація, коли затрати виробництва, які відображають фактичну вартість використаних ресурсів, зменшуються, а собівартість стрімко росте.

2. У досліджуваній період основним фактором, який обумовлював зростання собівартості, було збільшення затрат в розрахунку на 1 га посіву сільськогосподарських культур. Підвищення урожайності призводило до зниження собівартості, але в значно меншій мірі, ніж її збільшення внаслідок зростання затрат. При вивченні ж дії факторів, які обумовлюють варіацію собівартості в межах одного періоду, визначальною була зміна рівня урожайності.

3. В багатьох випадках пропонується використовувати природну родючість як предмет бонітування, а як предмет економічної оцінки - економічну родючість ґрунтів. Стверджуємо, що в обох випадках предметом оцінки повинна бути економічна родючість ґрунтів.

4. На основі бонітування ґрунтів слід встановлювати співвідношення рівнів урожайності для окремих класів земель: на завершальному етапі бонітування визначається рівень нормальної (кадастрової) урожайності, яка є вихідним показником при проведенні економічної оцінки землі. Отже бонітування ні в якій мірі не може замінити економічну оцінку земель.

5. Дослідження показали безпідставність протиставлення окремих та інтегральних показників бонітування ґрунтів (1994 р.) і економічної оцінки земель (1988 р.) - оцінки по урожайності окремих культур та інтегрального бала оцінки на основі окремої оцінки по урожайності окремих культур - економічній оцінці по валовій продукції.

6. Співвідношення природних та економічних факторів за їх впливом на результати виробництва дуже різне. Якщо родючість ґрунтів в певній сукупності досить вирівняна (Харківська область), то статистично визначуваний вплив даного фактора на величину собівартості є незначним. Коли ж у межах сукупності існують великі відмінності в рівнях родючості, то вплив даного фактора на формування показника собівартості стає більш суттєвим, а в ряді випадків і визначним. Так, в

Сосницькому районі в 1986-1990 рр. варіацією родючості ґрунтів пояснювалось коливання собівартості зернових, картоплі, льону-соломки відповідно на 55,5%, 51,6%, 60,6%.

7. Рекомендований нами методичний підхід до визначення нормальної собівартості має такі основні положення:

а) для забезпечення прямої послідовності між бонітуванням ґрунтів та економічною оцінкою земель слід використовувати як базу для проведення економічної оцінки показник нормальної (кадастрової) врожайності, яка визначається по результатах бонітування;

б) в умовах інтенсивного розвитку інфляційних процесів принципово неприйнятним є визначення нормативних затрат на 1 га посіву сільськогосподарських культур за тим рівнем, який сформувався в минулому, при цьому необхідно використовувати нормативні величини;

в) нормативні затрати виробництва в розрахунку на 1 га посіву окремих культур слід визначати в натуральному виразі, щоб мати базу для переходу до вартісних показників величини затрат в будь-який період часу;

г) при розрахунку нормативної величини умовно-постійної частини затрат слід враховувати питомий опір різних ґрунтів, конфігурацію поля, довжину гону, кут нахилу, кам'янистість;

д) при розрахунку умовно-змінної частини нормативної величини затрат слід виходити з того, що вона не змінюється прямо пропорційно родючості ґрунтів і повинна встановлюватись з урахуванням затрат не тільки на виробництво, а й на реалізацію продукції;

е) у відповідності до вищевикладеного, при економічній оцінці земель слід використовувати не постійні, а диференційовані нормативи затрат в нормальній (кадастровій) собівартості.

ОПУБЛІКОВАНІ РОБОТИ З ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Сколотій Л.О., Калашников О.М., Москаленко А.М. Використання оцінок потенціалу в господарському механізмі на основі нормативної урожайності сільськогосподарських культур // Оцінка виробничого потенціалу в господарському механізмі АПК: Зб. наук. праць / Харк.с.-г. і-т ім.В.В.Докучаєва. Харків, 1990. С.86-90 (рос.).

2. Олійник О.В., Москаленко А.М., Шیان Д.В. Про регулю-

вання рентних прибутків в умовах ринкового механізму// Орендні відносини в системі економічного механізму господарювання в агропромисловому комплексі: Зб.наук.праць/Харк.держ.аграр.ун-т.Харків,1992.С.60-65 (рос.).

3. Калашников О.М.,Москаленко А.М.,Альбарукі М. Роль економічної родючості земель у формуванні і ефективності с.-г. виробництва // Там же. С.121-131 (рос.).

4. Москаленко А.М. Якість земель в системі аграрних відносин//Економічний механізм господарювання в умовах ринкових відносин в агропромисловому комплексі: Зб.наук.праць / Харк. держ. аграр. ун-т.Харків,1994. С.85-92 (рос.).

5. Калашников О.М.,Друбі Р.,Москаленко А.М. Відмінності у родючості земель та ефективність використання ресурсного потенціалу//Вклад молодих учених і спеціалістів в інтенсифікацію виробництва та перебудову роботи АПК: Тез.доп.респ.наук.-практ.конф.,Казань,1990 р.Казань,1990.С.46-47 (рос.).

6. Олійник О.В.,Калашников О.М.,Москаленко А.М. Рентні платежі в системі ринкового механізму//Соціально-економічні передумови підвищення ефективності агропромислового виробництва в багатокладній аграрній економіці: Тези доп.наук.-практ.конф.,Київ,1991 р. Київ, 1991. С.156-158 (рос.).

7. Шиян В.Й.,Москаленко А.М. Земельні відносини в системі формування ринкового механізму АПК// Економічні і соціальні проблеми розвитку українського села: Тези доп.наук.-практ.конф.Львів, 1993. С.113-114.

8. Москаленко А.М.,Шиян Д.В. Ефективність виробництва зернових культур на землях різної родючості//Бол.Ін-ту кукурудзи,Вип.77.Дніпропетровськ,1993.С.44 (рос.).

9. Москаленко А.М. Родючість ґрунтів і розмір витрат як фактори розміру врожайності//Ґрунти України:еволюція,систематика,окультурення та використання:Мат-ли конф.,присвяченої 100-річчю докучаєвської кафедри ґрунтознавства.Харків,1994.С.13.

10. Москаленко А.М. Собівартість сільськогосподарської продукції в залежності від якості ґрунтів// Там же. С.17.

11. Москаленко А.М. Про співвідношення показників економічної оцінки землі і бонітування ґрунтів по врожайності окремих культур//Земельна реформа в Україні та завдання землеустрою в її здійсненні:Тези доп.наук.-вироб.конф.,присвяч.50-річчю заснування факультету інженерів-землевпорядників. Харків, 1994. С.44-45 (рос.).

Москаленко А.М. Формирование себестоимости сельскохозяйственной продукции при производстве на землях различного качества. Диссертацией является рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.07.02 - экономика сельского хозяйства и АПК. Днепропетровский государственный аграрный университет, Днепропетровск, 1995.

Защищается одиннадцать научных работ, которые содержат результаты изучения методологических вопросов формирования издержек производства, себестоимости продукции и влияния на эти процессы различий в качестве земель. Установлено единство предмета оценки в процессе бонитировки и экономической оценки земель - экономического плодородия почв; развито положение о необходимости прямой связи между этими этапами землеоценочных работ. Разработан и обоснован методический подход к определению нормальной (кадастровой) себестоимости сельскохозяйственных культур на землях разного качества. Приводятся данные о практическом внедрении предложений в производство.

Moskalenko A.M. Formation of Self-Cost in Agricultural Products Raised on the Lands with Different Qualitative Evaluations. The thesis is a manuscript.

The thesis for the degree of a candidate of science (economics, speciality 08.07.02. - Economics of Agriculture and Agro-Industrial Complex. The Dnepropetrovsk State Agrarian University, Dnepropetrovsk, 1995.

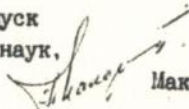
Eleven scientific works are defended in which the results of studying the methodological problems in forming the production expenses and products' self-cost are covered. Dependence of these factors on land qualitative characteristics has been shown. The identity of the object in the land quality evaluation and land economic evaluation has been established which consists in economic land fertility. It has been shown that there is a direct relationship between these two stages of the land evaluation process. The methods of defining the normal (cadaster) self-cost of agricultural crops on the lands of different qualities have been based on and worked out. The practical recommendations have also been given.

Ключові слова:

диференціальні прибутки, затрати виробництва, собівартість сільськогосподарської продукції, різноякісні землі, нормальні (кадастрові) собівартість і урожайність.

А.М. Москаленко

Відповідальний за випуск
кандидат економічних наук,
доцент

Макаренко П. М.

Підписано до друку 29.03.95. Формат 60x84 I 16.
Обл.-вид. арк. I, 0. Ум.-друк. арк. I, 0. Тираж 100.
Замовлення I6I.

Дільниця оперативного друку ХДАУ.
312131, Харків, п в "Комуніст-1", учбове містечко ХДАУ

AB 32.337

AB 32.337